

ВСТУП

Буття людини оповите великою таємницею. Впродовж багатьох століть різні мислителі, використовуючи раціональний підхід, у своїх філософських спробах намагалися підібрати відповідні ключі, які б допомогли відкрити таємницю людського буття. Однак цілковите зосередження тільки на раціональному підході приводить до неминучого краху таких філософських спроб. В історії це можна яскраво побачити у панівних ідеологіях ХХ ст., коли мислителі, намагаючись створити ідеальні умови для людини, зіткнулися з проблемою, яка виражалася у цілковитому протесті людини проти панівних систем. Тому на протигагу європейському раціоналізму епохи Просвіщення виникають ірраціональні течії кінця ХІХ – початку ХХ ст., такі як персоналізм, філософія життя, феноменологія та екзистенціалізм. Попри різні підходи і форми, які були властиві цим філософським течіям, для них спільним було те, що вони перестерігали європейський раціоналізм у неможливості цілковито відкрити «таємницю людського буття». Чим більше буде таких намагань, тим сильніше поглибиться відчуження, в якому людина втрапить здатність спілкуватися з іншими людьми, світом та Богом.

У рамках релігійної філософії творчість єврейського філософа Мартина Бубера представляє собою оригінальний варіант релігійного екзистенціалізму у поєднанні з юдаїстичною релігійною традицією. Унікальність діалогічної парадигми Мартина Бубера полягає в тому, що він належав до двох філософських та культурних світів – єврейського та європейського. Його специфічний образ, художній стиль, нетрадиційна мова, яка полягає у спробі поглянути під новим кутом на «міжособистісні» відносини людини з Богом та іншими людьми, дозволяють вважати його нетиповим для європейської культури філософом. Центральна тема його суджень проявляється у тому, щоб людина вирвалася із полону самотності назустріч Богові та ближнім. У такому прориві важливе місце посідає діалог, який з простого спілкування набуває онтологічно-метафізичного змісту, в якому переосмислюються такі категорії, як взаємність, зустріч і відносини. Умова справжнього діалогу полягає у внутрішньому діалозі з Богом, тому у світлі діалогу людини з Богом може мати справжній сенс діалог з іншими людьми та світом. Таким чином діалог можна вважати саме тим «ключем», який відкриє новий погляд на буття людини, досі оповите таємницею.

Актуальність обраної теми дипломної роботи полягає в тому, щоб переосмислити основні філософські та релігійні ідеї у творчості Мартина Бубера і показати вагоме значення діалогу з Богом та іншими людьми в часі ХХІ ст. Адже невміння вести справжній діалог призводить до того, що живих людей «замінують технологіями», а спілкування підмінюють листуванням у соціальних мережах чи відео-чатах, що за своєю суттю є швидше сурогатом, ніж реальністю. Калейдоскоп такого бачення відкриває відомий буберівський метафоричний образ «затемнення Бога» культурою споживацтва, що проявляється через поступову відмову від справжніх цінностей.

Об'єктом нашої праці є засадничі слова на окреслення відносин між людьми «Я-Ти» і «Я-Воно» а також хасидські історії, щоб виразніше проілюструвати відповідну думку. Мета праці полягає в тому, щоб, оперуючи засадничими термінами, показати значний

внесок єврейського мислителя Мартина Бубера у дослідження антропологічної проблематики.

Зважаючи на поставлену мету, дипломна робота складається зі вступу, основної частини, поділеної на два розділи, висновків та списку використаної літератури. Саме така структура допоможе найкраще висвітлити тему та досягнути поставленої мети. У першому розділі нашої дипломної роботи, який складається із трьох пунктів, ми спробуємо на екзистенційному рівні окреслити міжлюдські відносини. У першому пункті детально розглянемо феномен самотності. У цьому аспекті будемо застосовувати термін самотність, а не самотність, оскільки останній термін популяризований і не наблизить нас до розкриття поставленої мети, яка полягає у тому, щоб простежити рух людини на шляху до діалогу. Для глибшого розуміння цієї теми ми проаналізуємо думки відомих мислителів різного періоду історії, починаючи з античності і закінчуючи сучасниками Мартина Бубера, а також прокладемо місток переходу самотності людини до діалогу, в якому починається людська реальність.

У другому пункті роботи детальніше пояснимо етимологічне значення поняття діалогу та окреслимо концепцію пари слів «Я-Ти» і «Я-Воно». Опісля проаналізуємо три сфери відносин «Я-Ти» у світі і розглянемо три форми розмови, які є ключовими складовими у переосмисленні справжнього діалогу.

У третьому пункті дослідження зосередимо увагу на діалогічному та монологічному способі міжособового буття і, беручи до уваги твір Мартина Бубера «Я і Ти», глибше розкриємо питання про зміст та значення двох засадничих слів «Я-Ти» і «Я-Воно». На завершення цього розділу розглянемо буберівську сферу «Між», яка є особливою ознакою у людських відносинах.

Другий розділ нашої дипломної роботи – «Релігійне розуміння відносин між Богом і людьми» – посідає основу частину праці і складається із трьох пунктів. Через ознайомлення з юдаїстичною релігійною традицією, до якої належав і Мартин Бубер, ми глибше наблизимося до вирішення антропологічної проблематики.

У першому пункті проаналізуємо вчення відомих єврейських мислителів різного періоду в галузі співвідношення віри і розуму, також детальніше розглянемо причини виникнення релігійного руху хасидизму й основні його ідеї.

У другому пункті праці ми сконцентруємо увагу на вірі як гносеологічній категорії пізнання людини. Застосовуючи паралелізм – віра, як добро, а знання, як успадковане зло, – ми зосередимо увагу на головному завданні людини. У цьому відношенні віра є справжнім гносеологічним орієнтиром для людини у цьому русі. Першим, хто виконав це завдання, був Авраам, саме тому ми розглянемо силу його віри, яка проявляється у готовності принести свого сина Ісаака в жертву. На завершення ми проаналізуємо два образи віри.

У третьому пункті роботи ми застановимося над причинами духовної кризи західної цивілізації періоду ХХ ст. Опісля, беручи до уваги кабалістичну традицію, розглянемо в єдиному Богові дві іпостасі. На завершення цього розділу в контексті «філософії діалогу» Мартина Бубера з'ясуємо поняття образу «Вічне Ти», наголосимо на важливості діалогу з «людським Ти», в якому Бог виступає джерелом справжніх відносин.

Для висвітлення теми нашої дипломної роботи ми виділятимемо курсивом або лапками специфічні терміни і образи, які використовував Мартин Бубер. Іноді ці терміни знайдуть своє пояснення у примітках.

Зважаючи на джерельну базу нашої дипломної праці, ми скористалися працями Мартина

Бубера у перекладі з німецької мови під редакцією П. С. Гуревича та ін., а саме книгою Два образа веры. Сюди входять: Я и Ты, Диалог, Образы добра и зла, Проблема человека, Два образа веры, Затмение Бога. Також джерельними матеріалами для нашої праці послужили Хасидские истории: Первые учителя, які зібрав і уклав Мартин Бубер, і його роман Гог і Магог, який переклав з англійської українською мовою Я. Куценко. До труднощів під час написання нашої праці можна віднести наявну невелику кількість критичних матеріалів тих авторів, які зверталися у своїх дослідженнях до праць Мартина Бубера. До них, зокрема, належать такі українські дослідники, як: Л. Владиченко, А. Салій, російські: Т. Лифинцева, Г. Завершинський, Л. Василенко, а також зарубіжні: Р. А. Schlipp, M. Fridman, C. Scott.

У написанні дипломної праці ми застосовуватимемо такі методи: аналітичний, синтетичний та порівняльний. Аналітичний метод використаємо під час аналізу філософсько-богословських творів Мартина Бубера. Синтезом будуть думки інших мислителів і представників філософських шкіл, також дослідники філософської і релігійної спадщини Мартина Бубера. Порівняльний метод дозволить нам ширше поглянути на аналіз цієї проблематики.

Переклад іншомовних джерел та літератури здійснений автором цієї дипломної роботи. Для кращого розуміння значення певного слова у дужках чи примітках подано іншомовне слово. Це ми робимо для того, щоб показати важливість розуміння значення слова у підкресленні думки.

Наша робота не претендує бути вичерпною відповіддю на цю тему, але радше є спробою показати сучасникам важливість діалогу з філософської і релігійної площини в умовах постмодернізму, коли діалог між Богом і людьми нерідко підмінюється різними поняттями. Власне, це становить антропологічну проблематику, яку ми намагалися простежити у творчості Мартина Бубера. Сподіваємося, що наша праця стане певним поштовхом для подальших наукових досліджень однієї з визначних постатей європейського та єврейського суспільства ХХ ст. – Мартина Бубера.

ВИСНОВКИ

Наша дипломна робота є скромним намаганням окреслити з філософської і релігійної площини антропологічну проблематику у творчості єврейського філософа ХХ ст. Мартина Бубера. Його творча спадщина хоч і досить тісно пов'язана з античною думкою і класичною німецькою філософією, в той же час занурена в інтелектуальну культуру юдаїзму, зокрема хасидизму, відкриває ідею абсолютної рівності «Я» і «Ти», що, по-суті, можна вважати «коперніканським» поворотом у сфері діалогу.

Відновлення цінності людської особи через спілкування з іншими особами і Богом дає підстави вважати його вчення важливим для сучасного світу. Тому для глибшого і всебічного аналізу ми намагалися пов'язати його дослідження із думками інших мислителів та деяких українських і російських авторів та дослідників.

У першому розділі нашої дипломної праці ми намагалися висвітлити антропологічну проблематику в екзистенційній площині. Беручи за вихідну точку відомий середньовічний принцип «філософія – служниця богослов'я» (лат. *philosophia est ancilla theologiae*), ми намагалися окреслити антропологічну проблематику у відносинах між людьми. Таким чином перший розділ роботи є немовби передумовою до другого розділу, в якому ми розглянули релігійне розуміння відносин між Богом і людьми. Поєднання релігійного екзистенціалізму у парі з юдаїстичною релігійною традицією дозволяє нам ґрунтовніше

окреслити антропологічну проблематику, на якій у своїх працях наголошував Мартин Бубер.

Своє дослідження ми розпочали із окреслення антропологічної проблематики, вказали на важливе значення філософії у висвітленні цього питання та детально проаналізували поняття самотності як форми людського життя. Така структура нашого дослідження зумовлена тим, що починаючи ще з періоду античності ця тема посідає важливе місце у думках мислителів. Власне, вивчення їхніх думок допомогло нам провести глибший аналіз у розгляді цього питання, а також наблизило до того, що стан самотності, який проявляється у відмежуванні людини від інших осіб, навіть якщо це присвячено служінню Господу, насправді є невластивий людському існуванню. Адже людина у своєму житті повинна прагнути до справжнього діалогу, в якому їй і відкриється людська реальність. Щоб глибше висвітлити це питання, ми у наступному пункті роботи детально розглядаємо діалог як філософську категорію. Починаючи зі словникових дефініцій, ми вказали на онтологічні елементи, у яких справжня розмова полягає не в тому, щоб скористатися багатослів'ям, а в тому, щоб ці слова вели нас до побудови взаємних стосунків, які дарують відчуття повноти. Далі ми з'ясували концепцію пари-слів «Я-Ти» і «Я-Воно» а також зосередили увагу на тому, що не кожні міжлюдські відносини одразу ж можуть бути «Я-Ти», оскільки людина може відноситися як до «Ти» не тільки у відношенні до інших людей, але й до природи та сфери духу. Окресливши три діалогічні сфери відносин, ми вказали на те, що діалог потребує переосмислення, яке полягає у тому, щоб відкинути зовнішні знаки, які перешкоджають сприймати «життя як зустріч». Разом з тим ми провели відмінність між індивідом та особою. Опісля проаналізували три форми діалогу і наголосили на тому, що справжній діалог – це не обов'язок, а радше можливість індивіда перерости в особу. Тому він не може бути у минулому чи майбутньому часі, бо діалог онтологічно «є», тобто актуалізується тільки в теперішньому часі, а зустріч розкриває онтологічний сенс відносин «Я-Ти».

На завершення першого розділу роботи ми розглянули діалог у концепції діалектики і встановили розрізнення між діалогом та комунікацією. З цією метою ми проаналізували перші рядки відомого релігійно-філософського твору «Я і Ти», в якому охарактеризували значення двох засадничих слів «Я-Ти» і «Я-Воно». Опісля розглянули паралельні думки інших мислителів про відношення «Я-Ти», а відтак проаналізували відносини «Я-Воно». Вслід за цим ми вказали на основні відмінні моменти у цих типах відносинах, що дало нам підстави вважати відносини «Я-Ти» такими, до яких повинна стреміти кожна людина у своєму житті. На цьому шляху важливою є також сфера «Між», яка знаходиться у царстві, яке приховане від нас. Тому «Я» не може любити, бо любов є «Між» «Я» і «Ти». Таким чином людина у екзистенційному вимірі є істотою, котра виникає внаслідок відносин «Я» і «Ти», тому її динамічна природа надає перевагу бути разом у діалозі. Діалогічна концепція Мартина Бубера є універсальною, оскільки з екзистенційного виміру відкривається теологічна перспектива, яка полягає у тому, що людина вповні розуміє сенс свого існування і стає особистістю лише тоді, коли вступає у внутрішній діалог з Богом. Тому у другому розділі нашої праці ми взяли до уваги релігійне розуміння відносин між Богом і людьми. На початку цього розділу окреслюємо співвідношення віри і розуму визначних юдейських філософів, для яких основою їхніх роздумів була Біблія та равіністична література, а також показуємо основні причини виникнення хасидизму у період першої половини XVIII ст. Через хасидизм Мартин Бубер намагався показати євреям свого покоління шлях до подолання відчуженості та допомогти їм відновити

втрачений зв'язок із священним. Саме містицизм хасидів, який заперечує повне поглинання людини Богом і представляє людину як «співбесідника» Бога в діалозі, дає поштовх до виникнення вчення Мартина Бубера про онтологічний вимір діалогу. Тому Мартина Бубера можна вважати представником «діалектичної теології», основна тема якої – парадоксальність людського існування і парадоксальність віри.

У наступному пункті роботи ми окреслили віру як гносеологічну категорію пізнання людини. У цьому розумінні категорії поняття добра і зла можуть характеризуватися як образи стосовно віри і розуму. Використовуючи паралелізм: віра – як добро, а знання – як успадковане зло, ми з'ясували, що добро і зло в їх антропологічній дійсності є не двома структурно протилежними категоріями, а двома абсолютно різними властивостями у житті людини. Тому боротьбу проти зла потрібно розпочинати насамперед у власній душі – все інше є похідним, а орієнтиром у цьому русі є віра. На прикладі старозавітного праведника Авраама бачимо, що він вірить силою абсурду, тому Авраам приречений на віру в Бога, коли приносить в жертву свого єдинородного сина. У роботі зроблено акцент на тому, що початком віри є страх, а не любов до Бога, бо хто тільки любить Його і не має страху, той насправді любить кумира. Опісля ми заторкнули дилему людського буття в пошуках доказів існування Бога, якого не можна якось раціонально окреслити, а потрібно шукати тільки на дорогах живої зустрічі з реальністю. На завершення охарактеризували два образи віри: єврейського – емуни та грецького – пістіс.

В останньому пункті нашої праці подано передумови, які спричинили духовний занепад в західній цивілізації. Мартин Бубер пропонує замінити метафоричний вислів «Бог помер» на образ «Затемнення Бога». Після такого «затемнення» релігійний світ осягається «новим світлом», в якому Бог з людиною «знову» вступають в діалог. У роботі розкрито і значення слова «навернення». Якщо між людьми відбудеться «навернення», тоді «затемненню Бога» прийде кінець, адже сам Бог знову відкриє людям шлях до «оновлених відносин». Ми показали, що у Мартина Бубера існування двох іпостасей Бога – «Живий Бог», який являється нам у виді «Вічного Ти», і «Бог в собі», «Ен-Соф», є діалектичним протиріччям у Бозі і протиріччям релігійної ситуації людини. Тільки через діалог з «Вічним Ти» людина може знайти себе. Поняття образу «Вічне Ти», в контексті «філософії діалогу» Мартина Бубера, виражає перехідний характер відношення людини до Бога, а через справжній діалог з «людським Ти» людина зможе предстати «перед лицем» Божим і зустріти «Вічне Ти». Зустріч людини з «Вічним Ти» формує глибинний досвід, який теологи називають об'явленням. Після такої зустрічі людина усвідомлює, що життя безумовно має значення і сенс. Відтак ми дійшли до висновку, що Мартин Бубер у світлі персоналізму акцентує увагу і на особливих відносинах Ісуса з Отцем. Хоч мислитель підкреслює особливість їхніх відносин, проте не погоджується з тим, що Ісус є Христом. Зрештою, застосовуючи буберівську термінологію до Осіб Пресвятої Тройці, ми можемо говорити про неосяжну божественну сутність у таїнственному спілкуванні трьох Осіб. Тому справжній діалог повинен зростати від двохстороннього діалогу «Я-Ти», як це розуміє Мартин Бубер, до трьохстороннього – на образ таїнства Осіб Пресвятої Тройці. Наша праця не претендує на вичерпність розкриття тематики у галузі антропологічної проблематики. Ми тільки зробили спробу з філософської і релігійної площини окреслити відносини між людьми і Богом, а також показати важливе значення діалогу у побудові цих відносин. Сподіваємося, що наша праця буде поштовхом для наступних досліджень антропологічної проблематики і зможе послужити для них інформаційною базою, адже досягнення Мартина Бубера у цій площині є дійсно значними.